

Kentsel Morfolojiyi Mimarlık Üzerinden Düşünmek: “Dönüştürücü-Onarım” Merkezli Kentsel Müdahale Yaklaşımı

Hüseyin Dikmen¹, Burak Asiliskender², Sinan Akyüz³

Özet

Hali hazırda dünya nüfusunun çoğunluğunun kentlerde yaşadığı ve bu oranın giderek artacağı olgusu, kentlerin politik, ekonomik ve sosyal bakımdan bir laboratuvar ve rekabet alanı olmalarını kaçınılmaz kılar. Küreselleşmenin neoliberal politik ekonomisi, ulusal, bölgesel ya da yerel bağlamlar içerisinde gömülü olarak işleyen ve devralınan kurumsal çerçevelere göre biçimlenen sosyo-mekânsal bir dönüşüm süreci olarak kentlerde işler. Bu süreçte mevcut kurumsal düzenleme ve siyasal uzlaşmalar, yeni politika programları ile tahrip edilerek piyasa odaklı ekonomik büyüme, metalaştırma ve sermaye merkezli yönetim için gerekli yeni altyapılar inşa edilir. Kentsel mekânlar, bu sürecin taleplerine göre yeniden biçimlendirilir. Dolayısıyla yeniden inşa sürecinin dinamiği, sermaye dolaşımını arttırmak için sürekli talebin oluşturulmasıdır. Bu durum, kentsel mekânın gelişiminde düzensizlikler oluşturur. Bu yaklaşım piyasa odaklı dönüşüm mantığı olarak gerçek ekonomik ve sosyal ihtiyaçlardan çok elitist varsayımlar ve bürokratik dinamikler üzerine eğilir. Kentleşme pratiklerinde işlevi bu aktörler arasındaki dengeyi ve uzlaşmayı kurmak olan profesyonel disiplinlerin tasarım fikirleri de bu varsayım ve dinamiklere göre şekillenir. Farklı bağlam ve koşullarda gerçekleşmesine rağmen mevcut kentleşme pratiklerinin neoliberal politik ekonomi mantığıyla işlenmesi ve yıkıp yeniden yapmaya dayalı olması, mekânsal farklılıkları ve çeşitliliği tahrip ederek homojen mekânsal sonuçlar üretir ve kentsel morfolojinin heterojen çoğulcu yapısını zedeler. Dolayısıyla bu bildiri, mevcut kentleşme dinamikleri yerine, mimarlık ediminin, doğrudan kentleşme sürecine, dolaylı olarak da kentsel morfolojinin evrilmesine, alternatif bir onarım modeli olabilmemesini, -karşılaştırmalı kavramsal bir tartışmayla- argümanlaştırır. Mimarlık pratiğinin, kentin politik ve biçimsel projesinin ilişkisel yapısını merkeze alan bir “dönüştürücü-onarım” yaklaşımıyla kentsel morfolojinin sosyo-mekânsal bağlamların heterojen yapısına göre yeniden biçim kazanabileceği potansiyeline odaklanır. Bütünü önceden kuran ve bu bütüne göre boşlukları nesnelere dolduran üstten bir planlama yaklaşımı yerine kentin mikro alanlarını iç dinamiklerle düzenleyen ve bu alanların farklılığını kentin genelinde belirginleştirerek birbirine eklemleyen içerdense bir kent mimarlığını tartışmaya açar.

Anahtar Kelimeler: “Dönüştürücü-onarım”, Kentleşme, “Mutlak mimarlık”, “Yaratıcı-yıkım”.

1. Giriş

Mimarlık, kentleşme pratiklerinin yıkıp yeniden yapma eylemlerinin kentsel hafızada yarattığı tahribatı azaltacak bir onarım yaklaşımının ana bileşeni olarak kentleşme sürecine yeni bir alternatif politika sunmaya aracılık edebilir. Mevcut kentleşme pratikleri, farklı yere özgü olarak farklı bağlam ve koşullarda gerçekleşmesine rağmen, neo-liberal politikaların hâkim ekonomi odaklı mantığıyla biçimlendirildikleri için homojen mekânsal morfolojiler üretirler.

Ayrıca bu hâkim mantık, niceliğe ve inşaat alanını artırmaya dayalı olduğundan, sosyal, kültürel ve mekânsal kaygılar gibi niteliksel özellikler göz ardı edilir. Kentleşme araçları, sermaye birikimi

¹ Yüksek Mimar, İller Bankası A.Ş. Kayseri Bölge Müdürlüğü, hdikmen@ilbank.gov.tr,

² Prof. Dr., Abdullah Gül Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi, Mimarlık Bölümü, burak.asiliskender@agu.edu.tr,

³ Dr. Öğr. Üyesi, Abdullah Gül Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi, Şehir ve Bölge Planlama Bölümü, sinan.akyuz@agu.edu.tr

krizini mekânsal yatırımlarla aşmanın bir yolu olarak görülür. Piyasa ve değişim değeri merkezli bir yaklaşım ile işleyen kentleşme dinamiklerinin baskısı, mevcut dokuyu silerek tamamen yeni bir sosyal ve mekânsal düzen getirmeyi amaçlar (Şahin, 2018).

Dönüşüm; mevcut morfolojilerle hareket eden bir kavramı ifade ettiği için, kentsel dönüşüm adı altında tamamen yeni bir sosyal ve mekânsal düzen getirme çabası, aslında bir dönüşüm değil, kopuştur. Mimarlık, mevcut mekânsal yapıların potansiyelinden faydalanan ve onların izini taşıyan alternatif ve inovatif bir “dönüştürücü-onarım” politikasıyla kent parçalarını tasarlayabilir. Bu bağlamda, bürokrasi ve yatırımcı iş birliğine hizmet eden kentleşme araçlarının “yık-yoğunlaştır-yenisini inşa et-toplumsal dokuyu değiştir” sarmalı, sosyal ve mekânsal iç dinamiklerle işleyen yeni bir sürece dönüşebilir.

Bu sürecin en önemli bileşeni, farklılıkların ve iç dinamiklerin esnek potansiyelini mimarlık yoluyla yüzeye çıkarıp mevcut baskın elitist tasarım yaklaşımını, sosyal bir zemine kaydırmaktır. Harvey'in (2005) "yaratıcı yıkım" kavramsallaştırması ile tanımladığı küresel eylemlere alternatif olarak, var olan kentsel dokuya uyum sağlamak için bir "dönüştürücü-onarım" politikasının izi sürülebilir. Bu nedenle bildiri, yapılı çevrenin dönüşümünde mimarlık disiplini ekseninde oluşturulması öngörülen çok aktörlü bir politika arayışının kavramsal çerçevesini sunar. “Yeniden inşa” yerine “onarım” kavramının vurgulanmasındaki amaç, yapılı çevreye müdahalede, alanın dokusunun özgün ve esnek potansiyellerinden en yüksek düzeyde yararlanmaktır.

Bu kapsamda bildiriye öncelikle, neo-liberal kentleşme dinamiklerinin kente karşı perspektifi, bu perspektifin paydaşları ile bu paydaşların aralarındaki ilişkiler ve bu perspektifin kentsel pratiğe dönüşmesinde kullanılan araçların nitelikleri açıklanır. Daha sonra bu perspektifi eleştiriye tabi tutan yaklaşımlardan söz edilerek, kentleşmenin ekonomik mantığının yerine güncel koşullar çerçevesinde kent ve mimarlık ilişkisini morfoloji üzerinden değerlendiren bir “dönüştürücü onarım” düşüncesi tartışmaya açılır. Bu tartışmanın argümanı olarak Aureli'nin (2011) “mutlak mimarlık” kavramlaştırmasının izinde güncel koşullarla biçimlenecek mimarlık odaklı alternatif bir heterojen morfoloji yaklaşımının nasıl olabileceğine dair öngörülerde bulunulur.

2. Neoliberal Kentleşme Dinamikleri, Araçları, Aktörleri

20. yüzyılda siyasal, ekonomik ve toplumsal koşulların karşılıklı etkileşim içinde geçirdiği dönüşümler, büyüklük ve kurumsal karmaşıklıkları içeren kent olgusunu ön plana çıkarır. Kent, işbölümünün, sosyal, ekonomik ve mekânsal birikiminin bir ifadesidir (Aydın, 2007). Harvey'e göre kentler (2019), artık üretimin coğrafi olarak yoğunlaşmasının bir sonucu olarak ekonomik bütünleşmeyi oluşturabilen ve yoğunlaştırabilen mekânsal örüntülerdir. Dünya nüfusunun yarısından fazlasının kentlerde yaşaması ve bu oranın giderek yükseleceği beklentisi, kentlerin siyasi, ekonomik ve sosyal açıdan birer laboratuvar ve rekabet alanı haline gelmesine yol açar.

Sanayi devrimi ile birlikte ortaya çıkan kapitalist sistemde, fabrikalarda kaynakların işlenerek makinelere dayalı üretim yapılması, yeni lokasyonların değer kazanmasını sağlar (Thorns, 2002). Emeğe dayalı bu modelde, bu yeni lokasyonlarda çalışanlar için barınma başta olmak üzere sosyal ve mekânsal ihtiyaçlar ortaya çıkar. Dolayısıyla sanayileşen dünyada kırdan kente göçle birlikte kentleşme ve buna paralel olarak hızlı sanayileşme sürecine girilir.

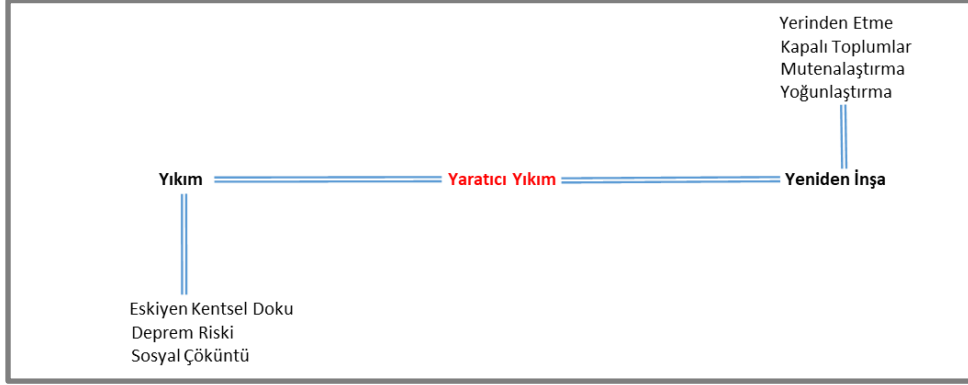
1980'lere gelindiğinde, sosyal refah yapılarının krizine ve kapitalist küreselleşmenin egemen siyasi ve ideolojik biçimine stratejik bir tepki olarak ortaya çıkan neo-liberalleşme sürecinde, devletin endüstriyel düzenlemeden ayrılması, kamunun özelleştirilmesi, uluslararası sermaye hareketliliğinin artırılması, sermaye sahiplerine vergi ayrıcalıklarının getirilmesi ve örgütlü emeğe yönelik saldırılar talep edilir (Theodore, Peck & Brenner, 2012).

Bu de-regülasyon talepleri, sosyal devlet anlayışını derinden sarsan, güçlü özel mülkiyet hakları, serbest piyasa ve serbest ticaret gibi bireylerin girişimciliğine dayanan, kurumsal ve sınıfsal bağlamları devre dışı bırakan, insani alanlar da dahil olmak üzere tüm alanları değişim değerine

endeksleyen bir metalaştırma sürecini vurgular (Harvey, 2005). Küreselleşmenin neoliberal politik ekonomi ideolojisi, ulusal, bölgesel veya yerel bağlamlarda yerleşik olarak işleyen ve miras alınan kurumsal çerçevelere göre şekillenen bir sosyal ve mekânsal dönüşüm sürecidir (Theodore vd., 2012).

"Yaratıcı yıkım" olarak adlandırılan bu süreçte, mevcut kurumsal düzenlemeler ve siyasi tavizler, piyasa odaklı reform hareketleriyle yok edilerek ekonomik büyüme, metalaşma ve sermaye merkezli yönetim için gerekli olan yeni altyapılar inşa edilir (Theodore vd., 2012). Şehir devletleri ulus devletlere göre daha baskın hale gelerek, araştırma merkezli kurumlar ve bilgi akışına erişim gibi yeni teknolojiler önem kazanır (Şekil 1).

Şekil 1 "Yaratıcı Yıkım" Kavramsallaştırması

Fordist yaklaşımın endüstriyel üretim kapitalizminden bilgi merkezli esnek birikim-biçimli kapitalizme kaydığı bu dönemde, uluslararası sermayenin hızlı akışını sağlayacak yeni teknolojiler ve finansal sistemler, üretimi şehrin çeperlerine doğru sürükler. Bu dönemde sermaye, devlet aygıtları aracılığıyla kentsel alana aktararak sürekli bir dolaşım halinde çalışır. Sosyal mekânlar da bu dolaşımın taleplerine göre yeniden şekillenir. Bu nedenle değişim sürecinin itici gücü, hareketliliği artırmak için sürekli talep yaratmaktır. Bu durumun mekânsal yansıması da dengesiz gelişmedir (Şahin, 2018).

Bu mekânsal pratiklerin, hâkim müdahale araçları planlama, kentsel dönüşüm ve kentsel tasarımıdır. Planlama daha bütüncül kararların alındığı ve uygulamaya esas yapılaşma normlarını belirlerken, kentsel dönüşüm ve kentsel tasarım ise planlamaya göre daha küçük alanları kapsayan ve neo-liberal politikalarla kullanımları artan parçalı yaklaşımlardır. Planlama, kentsel form oluşturmaya çalışan, bölgeleme temelli, istatistiksel ve rasyonel bir yaklaşımdır. Ancak kent, istatistiksel mantıktan daha karmaşık ve dinamik bir çoğulluk içerir. Bu karmaşıklık ve dinamizm, kenti mikro ölçekli bağlamsal yaklaşımlarla değerlendirmeyi gerekli kılar. Bu gereklilik, biçimsel ve politik ilişkisel yapının, bütüncül bir morfolojiye doğru evrimine direnen bir sürece karşılık gelir.

Bu direniş ekseninde, kentsel dönüşüm eylemleri, sanayi devriminin çevreyi kirleten etkilerini azaltmak amacıyla, kenti bir sıhhi araç olarak doğal yaşama açmayı amaçlayan "Park Hareketi" adıyla Batı'da başlar. Daha sonra Avrupa kentlerinde geniş bulvarlarla özdeşleşen mekânsal yenilemelere evrilen kentsel dönüşüm, savaş sonrası kentlerin yeniden inşa edilmesinin bir gerekliliği olarak görülür (Şahin, 2018).

1980'lerden sonra ise, neo-liberal küreselleşme ideolojisi, kentleri, yatırım odaklı rekabet alanlarına dönüştürmek için bir araç olarak kullanmaya başlar (Akkar, 2006). Dolayısıyla, zaman içinde değişen koşullarla birlikte kentsel dönüşüm, sürekli doluluk yaratmayı ve inşaat alanını artırmayı hedefleyen bir yatırım aracına evrilir.

Günümüzde, küresel sistemin dayattığı koşullarda fiziksel yeniden yapılanma yoluyla kentsel alanların güncellenmesinde, kentsel dönüşüm bir zorunluluk haline gelir. Bu zorunluluğun bir

yanında küresel sistem ve neo-liberal politikaların dayattığı sermaye hareketliliği, bir yanda kentsel tüketici beklentileri ile karşılıklı olarak birbirini şekillendiren emlak piyasası, diğer yanda da uygulamaya yönelik politikalar bulunur (Güzey, 2012).

Türkiye'de de emlak piyasasının müdahale alanı olan kentsel mekânlar, özellikle deprem gibi fiziksel kaygıların yanı sıra çöküntü alanlarına dönüşme gibi toplumsal kaygılar nedeniyle dönüşümün meşrulaştırıldığı “yaratıcı yıkım” faaliyetlerine maruz kalır. Bu faaliyetlerin meşruiyeti, kentsel dönüşümün hukuki boyutuna yönelik yapılan çalışmalarla pekiştirilir. Dolayısıyla bu yasalar çerçevesinde ortaya konulan kentsel müdahaleler, sosyal, kültürel ve ekonomik bağlamlardan soyutlanmış, niteliksiz, tamamen nicel fiziksel yeniden inşalara odaklanan faaliyetler olarak kentsel mekânda çoğalır.

Şekil 2 Neo-liberal kentsel dönüşümün odakları

Bu müdahaleler, inşaat alanını arttırmayı önceleyen niceliksel bir yaklaşım sergiler. Kentsel tasarım da bu nicel yaklaşım çerçevesinde planlamanın bir parçası olarak kullanılır (Şekil 2).

Birçok farklı tanımla değerlendirildiğinde, kentsel tasarım, çok boyutlu ve dinamik perspektifler kullanan, kentsel gelişim sürecinin geniş bağlamının bir parçası, sosyal statü ve estetik zevkin bir göstergesi olan kentsel estetik düzenleme aracıdır (Madanipour, 2006). Kentin mekânsal müdahale araçlarından biri olan kentsel tasarım, çoğunlukla kapitalizmin sebep ve sonuçlarına göre şekillenir (Çetintahra, 2011). Kentsel mekâna yönelik bir vizyon formüle eder ve bu vizyonu hayata geçirmek için tüm beceri ve kaynakları seferber eder (Arısu, 2018). Bağlantılar kurmak, ortak bir zemin oluşturmak ve sosyal olarak bütünleştirici ve çevreye duyarlı bir kentsel form yaratmak kentsel tasarım teorisinin vizyonudur (Madanipour, 2006).

Bu vizyonun nasıl bir karaktere sahip olduğunu, kime ve neye hizmet ettiğini, kimler aracılığıyla hayata geçirildiğini belirlemek önemlidir. Madanipour'a (2006) göre vizyonlar, yerel farklılıklar yaratmak yerine küresel trendler üzerine geliştirilir ve insanlara danışılarak karar almak yerine yukarıdan empoze edilir. Dolayısıyla kentsel tasarımın teorik “güzellikleri” pratikte sermayenin hızlı sonuç alabildiği bir müdahale aracına dönüşerek çelişkiler yaratır.

Planlama, yapım, pazarlama ve kullanım şeklinde gerçekleşen kentleşme pratiklerinin paydaşları, sermaye, devlet organları ve kullanıcılarıdır. Madanipour (2006) ise kentsel tasarımın paydaşlarını; üreticiler, düzenleyiciler ve kullanıcılar olarak kategorize eder. Kentsel tasarım sürecinde üretim, pazar ve pazarlama arasındaki ilişkilerde üreticiler rol oynar. Yatırımcılar, inşaat sektörleri, girişimciler gibi sermaye grupları süreci üreticiler olarak yönlendirir.

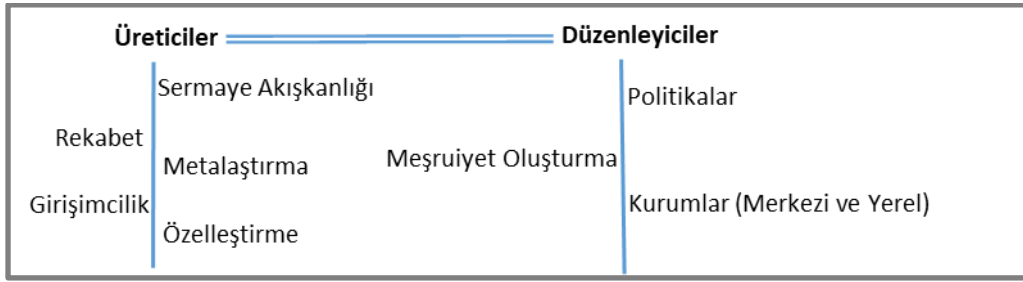
Neo-liberal çağda devlet, üretici olma kimliğini devre dışı bıraktığından kentsel geliştirme, esasen özel sektörün görevi haline gelir. Özel sektör-devlet işbirliği ile yapılan kentsel ölçekli yatırımlarda, özel sektör grupları finansal riskleri azaltmak için devletten hazine garantisi talep eder. Üreticilerin kentsel tasarıma bakış açıları pazara ve sermayeye endekslidir. Onlar açısından önemli olan yeni işbölümü, üretim biçimleri, üretim sürecinin düzenlenmesi, piyasa koşullarının istikrara kavuşturulması ve ürünün pazarlanmasına yardımcı olunmasıdır (Madanipour, 2006).

Sürecin bir diğer paydaşı ise düzenleyiciler olarak tanımlanan devlet organlarıdır. Bunlar merkez ve taşra bürokratik teşkilatları ile yerel yönetimler olarak karşımıza çıkar (Bostan, Gül & Akin, 2020). Düzenleyiciler, kentsel üretimi ve tasarımı destekler ve düzenler. Bunu yasama ve planlama faaliyetleri yoluyla yaparlar. Düzenleyicilerin kentsel tasarıma bakış açıları, üreticileri teşvik etmeye

ve karşılaştıkları prosedür sorunlarını çözmeye yöneliktir. Bu nedenle üreticilerle işbirliği içinde bir yaklaşım söz konusudur. Düzenleyiciler için kentsel tasarım, şehri daha rekabetçi hale getirmenin, şehrin geleceğini şekillendirmenin, değişimi yönetmenin ve daha iyi kalkınma ve yönetim düzenlemeleri sağlamanın bir aracıdır. Tüm bu amaçlara ulaşmak için kentsel tasarım yoluyla tarihi miras vurgulanır, iyi tasarımcılarla çalışılır ve etkileri medyada bir propaganda aracı olarak kullanılır (Madanipour, 2006).

Kullanıcılar, teoride kentsel tasarım sürecinin en önemli ve en çok başvurulan unsuru olmasına rağmen, pratikte en zayıf halka ve göz ardı edilen unsurdur. Kentsel tasarım pratiğinde kullanıcılar, kamulaştırma faaliyetleri gibi çeşitli rıza araçlarıyla üretici-düzenleyici işbirliğiyle oluşturulan sürece ikna edilir. Bazı durumlarda, kullanıcılar kentsel aktiviteleri en son öğrenirler. Böylece, kentsel mekân ve kentsel araziye ilişkin farklı çıkar ve hedeflere sahip olan bu üç paydaştan düzenleyiciler ve üreticiler özellikle maddi çıkar ve değişim değeri noktasında birleşirler (Madanipour, 2006) (Şekil 3).

Şekil 3 Kentsel tasarım sürecinde üretici-düzenleyici ilişkisinin rolleri.

Kentsel tasarım, üreticilerin ekonomik çıkarları nedeniyle seçtiği bir ölçektir ve bazı sektörler, imajlar, koşullar ve unsurlar diğerlerinden üstün tutulur, toplumlar tabakalaşır ve tekil bir vizyonda uzlaşmak zorlaşır. Kent yönetimine uyarlanan yukarıdan aşağıya yaklaşımlar, gerçek ekonomik ve sosyal ihtiyaçlardan ziyade elitist varsayımlara ve bürokratik dinamiklere odaklanır (Madanipour, 2006). Koolhaas (2014), Amerikalılar, Avrupalılar ve Asyalıların şehirlerin sorunlarını tartıştıklarını, ancak pratikte şehirlerde neredeyse hiçbir fark olmadığını, küreselleşmenin, mimarlık perspektifini tamamen değiştirdiğini, ülkelerin kendi koşullarını göz ardı ederek mimarlık pratiklerini gerçekleştirdiğini ve küreselleşmenin herkesi topraktan sökerek sistematik bir şekilde köksüz bırakacağını iddia eder. Bu görüş, kentlerin yerel bağlamlarının devre dışı bırakıldığı, kentsel morfoloji bakımından küreselleşmenin koşulları çerçevesinde homojen yaklaşımların söz sahibi olduğu bir durumu ortaya koyar.

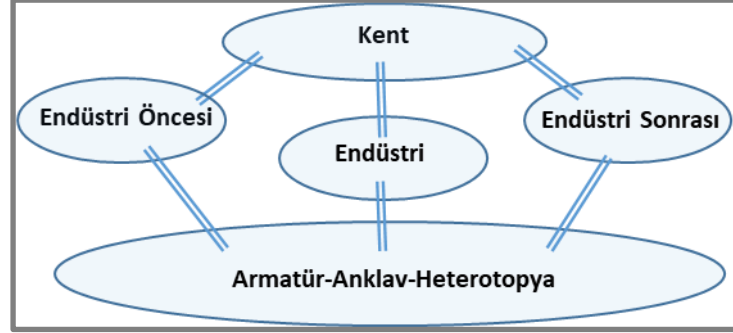
3. “Dönüştürücü Onarım”: Alternatif Bir Kent Mimarlığı Politikası

Yeni kent gerçeklikleri, planlamanın geleneksel olarak kabul ettiği statik kent ölçeğini dinamik bir hale zorlayarak hem küresel hem de yerel ölçekte çalışan bir kenti talep eder. Post-modern şehir, yamaların (patchwork) oldukça karmaşık katmanlı asimilasyonu olarak herhangi bir aktörün mutlak yetkilendirmesini aşar (Wadweaker & Kobayashi, 2009). Yamaların içindeki ve arasındaki dinamizm yalnızca istikrarsız değil, aynı zamanda oldukça süresizdir. “Patchwork şehir”, “rekombinant şehircilik” ve “kolaj şehir” gibi bazı benzer kavramlarla yapılan tanımlamalar, şehrin artık parçalara ayrıldığı ve parçaların organizasyonu ve etkileşiminde olduğu gerçeğini işaret eder (Wadweaker & Kobayashi, 2009).

“Rekombinant şehircilik” kavramsallaştırmasında, kentlerin endüstri öncesi, endüstri ve endüstri sonrası dönemlerinde mevcudiyet olarak değişmeyen ancak farklı kültür, periyod ve yerlerde morfolojik olarak sürekli yeniden düzenlenen üç ana elementinden söz edilir (Bracken, 2022) (Şekil 4). Bunlardan ilki, komünal aktivitelerin, eğlence ve ticaretin gerçekleştiği çoğunlukla lineer organize edilen “armatürler”dir. Armatürler, ev ve kamusal yaşamın hibritleştiği farklı entelektüel, kültürel,

ekonomik ve politik söylemlerin aracı olma potansiyeline sahip mekânlardır. Bu alanlar, bölünmüş küresel kent arazilerine ve ikonik projelere alternatif yarı-kamusal ve tampon bölgeler olarak mikro ölçekli sıradan mekânsallıkların zenginliğini sunar. İkincisi kendi kendini düzenleyen ve toplu eylemin ilk kaynağı olan anklavlardır. Anklavlar, yarattıkları inisiyatifler ile devlet-sermaye güdümlü girişimlere yeni bir alternatif yaratır. Üçüncüsü ise büyük sistem içine gömülü bir çeşit hibrit mekân olan “heterotopyalar”dır (Bracken, 2022).

Şekil 4 “Rekombinant Şehircilik” bileşenleri.

Özellikle heterotopyalar, anklavın özel bir biçimi olarak baskın kentleşme pratiklerine karşı istisnalar taşır. Heterotopyalar değişim ve melezleşme süreçlerinin kolaylaştırıldığı, bilinçli bir plandan değil, gündelik yaşam pratiklerinden filizlenen belirli yerlerdir. Devlet önderliğindeki kentleşmenin ana akım temsillerini karmaşık hale getirip bunlara karşı çıkarak şehrin alternatif anlamlarının üretilmesine sivil katılımı sağlarlar (Bracken, 2022).

Heterotopoloji, mekânsal olarak ayırma ve bütünleştirme arasında ince bir denge gerektirir. Bu nedenle, yalnızca mahallelerin (yerellerin) karakteristik bir oluşumu ve parçaların belirli bir özerkliği için değil, aynı zamanda kavramsal olarak öne sürüldüğü gibi parçaları bütün içinde eritmeden etkili bir şekilde ilişkilendirmek ve bütünleştirici bir sistem sağlamak için kodlara ihtiyaç duyar (Çalışkan, Riberio & Tümtürk, 2020).

Dolayısıyla, konvansiyonel planlamaya alternatif bu şehircilik açımları, kenti bütünsel bir planlama yaklaşımından farklı olarak heterojen bağlamların niteliklerine odaklanmanın gereğini vurgular. Parçalanmış kentin parçalarının kendi iç dinamiklerini ve diğer parçalarla olan ilişkilerini belirginleştirmek ve tanımlamak için çok aktörlü alternatif bir “kent mimarlığı” politikasının kavramsal çerçevesi ve bileşenleri için potansiyel sunar.

Aureli’nin (2011), “mutlak mimari” yaklaşımı da günümüz kentleşme pratiklerinin açmazlarına ve kentsel morfoloji arayışlarına mimarlık içinden alternatifler geliştirilebilmesi için hem biçimsel hem de politik anlamda izler barındırır. Bu bağlamda, “mutlak mimari” kavramı, “dönüştürücü-onarım” çerçevesinde günümüz kentleşme pratiklerine alternatif bir morfolojik yaklaşım geliştirmek için bir zemin olarak değerlendirilebilir.

Aureli, (2011), mimari ve şehir arasındaki ilişkide mimari formun yeniden düşünülmesini “mutlak mimari” kavramının olasılığı üzerinden tartışır. Kent ve mimarisi ile kentleşme kavramlarının talepleri ve amaçları farklılık arz eder. Kent, tarihsel olarak parçalar arasındaki çatışmanın gerçekleştiği ve çözüm ihtiyacının ontolojik temelini oluşturan çokluğun mekânı politik alan ile verili ilişkilerin politik alana göre daha despotik olduğu evin ekonomik özel alanının ayrıldığı bir morfolojiye sahiptir (Aureli, 2011).

Roma uygarlığından sonra Batı kentlerinin doğuşuyla birlikte ekonomik itici güç, politik fikri devralarak kamusal ve özel yönleri ayırım yapmaksızın tek bir bütünlük içinde karşılamaya girişir. Burjuvazi ile birlikte de çağdaş kent özel mülkiyet sahiplerinin çıkarlarını kapsayan yeni bir fiili kamusal alan meydana getirmiştir. Bu paradigma değişiklikleri, “ekonomik kentleşmenin”, “politik

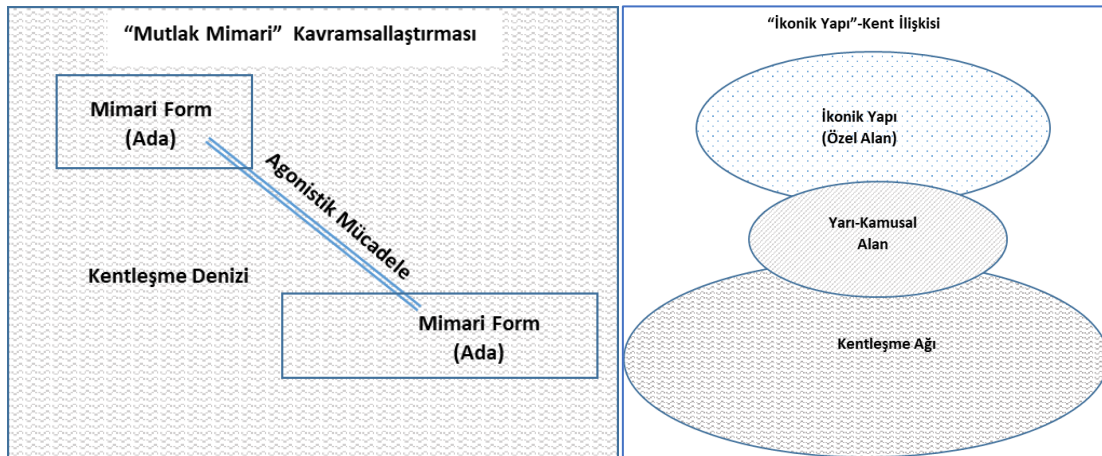
kente” baskın gelmesiyle oluşur. Kentleşme mantığında kamusal-özel ve politik-ekonomik olan arasındaki ayırım çöker ve ekonominin baskısı altında ağ, peyzaj, küreselleşme gibi homojenize edici araçlarla kent, üreme ve sonsuz büyüme koşullarına indirgenir (Aureli, 2011) (Tablo 1).

“Mutlak mimari”, bu paradigma değişikliği içerisinde kentin politik biçimselliğinin olasılığını “kentleşme denizi” içerisinde yeniden arar. “Mutlak mimari”, bağlamıyla karşılaştırıldığında politik şehir fikrinin içinde biçimin bireyselliğinin vurgulandığı bir iradeyi temsil eder. Bu yaklaşımıyla “mutlak mimari”, kapital kentleşmenin sürekli genişleyen, her şeyi kapsayan ve sosyal yönetimin ekonominin içinde özümsemiği mantığına karşıdır. Mutlak mimariye göre kentin parçalarının yeniden politik bir şehir duygusu temelinde birleştirilmesi gerekir. Kentleşmenin bütünleştirici aygıtının aksine, parçalar, sonlu biçimsel sınırları ile kentleşme denizini çerçeveleyerek yeniden tanımlama potansiyeli sunar (Aureli, 2011).

Tablo 1 Neoliberal Kentleşme ve Mutlak Mimari Yaklaşımlarının Perspektifleri

Neoliberal Kentleşme	Mutlak Mimarlık-Kent İlişkisi
Ekonomi Merkezli	Sosyo-politik ve Biçimsel
Bütünleştirici ve homojen	Parçalı ve Heterojen
Genel Bir Vizyon ve Plan	Spesifik ve Stratejik Mimari Formların Detaylandırılması
Mimarlığın Kentleşme Koşullarını Doğrulaması	Mimarlığın Alternatif Bir Kent Fikri Önerme Olasılığı
Yönetimsel Praksis	Ontolojik Strateji

Bu kentsel parçalar, ekonomik optimizasyonun politik yargı üzerindeki zaferiyle biçimlenen ve faili kentleşme mantığı olan kurumsal ekonomik mantığın kutlandığı ikonik binaların koşullarından farklı bir ideoloji barındırır. Bu parçaların oluşumu, vizyoner bir genel planlama ile değil, spesifik ve stratejik mimarlık formlarının detaylandırılması ve alana özgü müdahaleler ile gerçekleşir. “Mutlak mimarlık”, tasarımın her yerde bulunabilen yerleşik ve organizasyonel kompleksine karşı, kente yönelik bir tutumu belirgin bir şekilde ortaya koyan mimarlığın maddi biçimi ile tasarımın politik ilkesini açığa çıkaran bir kent fikridir (Şekil 5). Dolayısıyla, bir şeyin temelinde üretilmesi gereken stratejiyle, alternatif bir şehir fikri önerme olasılığını tartışır. Mutlak mimarinin olanağı hem kenti oluşturma hem de kenti mimari biçimin sınırlı doğası ile anlama olanağıdır. Aynı anda hem kentleşme güçlerinden radikal özerklik hem de radikal ilişki kurabilme potansiyelini arar (Aureli, 2011).

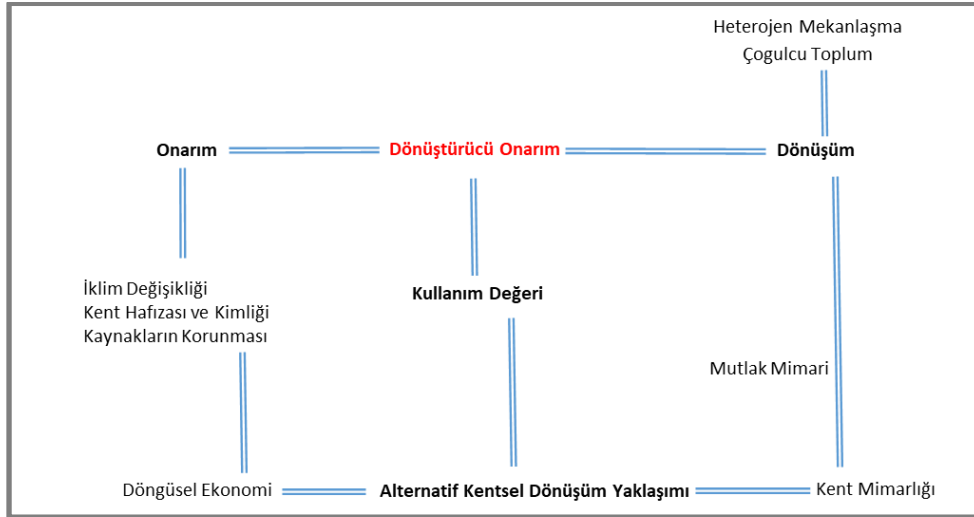
Şekil 5 Mutlak Mimari ve İkonik Yapı Kavramlarının Kentleşmeye Olan İlişkileri

Kentleşme dinamiklerinin kent üzerindeki baskısına karşı Aureli'nin (2011) "mutlak mimari" yaklaşımı, kentin mimarisi için bir sorgulama penceresi açar. Kentin morfolojisini, mimari biçimsellik bağlamında güncel koşullar etrafında tartışarak mevcut morfolojik artefaktların izleriyle bir mikro onarım çerçevesi sunmak kentleşme dinamiklerine karşı bir alternatif üretebilir. Aureli (2011), bu alternatifi, ilişkisel potansiyeller barındıran biçimsel olan üzerinden tartışmamız gerektiğini belirtir. Biçimsel olan, sonluluğu ve özgüllüğü ile kendisinin dışında bir şeyin varlığını ima ederek politik olanın gerçek bir temsilini sunar. Dolayısıyla kentsel peyzaj, ağ gibi farklılıkların bütünleşmesini ve çözülmesini ima eden kentleşme kavramlarının aksine politik ve biçimsel olan, farklılıkların eş zamanlı olarak hem ayrılığının hem birleşiminin olanağına işaret eder (Aureli, 2011).

Bu yaklaşım doğrultusunda Lacaton (2022) kentin, formların modellenmesi veya kompozisyonu için statik bir kütle olmadığını ve kentsel planlamanın master plandan ada ve binaya kadar çoğunlukla dikey olduğunu belirtir. Kente yaklaşımda farklı bir anlayışa sahip olmak için sadece üstten bir bakışın yeterli olmadığını, kentin içinden yaklaşmamızı sağlamak gerektiğini savunur. (Harvard GSD, 2022). Zizek de (2011) benzer şekilde, kentsel mekânın, tasarım açısından yüksek tasarım hizmeti alan sermaye gruplarının sahip olduğu ikonik performans merkezleri; apartmanlar ve evler gibi sıradan tasarım hizmetleri ile inşa edilen yapılar ve herhangi bir tasarım hizmeti almayan enformal yapılar olarak üç bölüme ayrıldığını belirterek farklı bir mimarlık yaklaşımının mümkün olduğunu ve sınırlar arasında ve tanımlar arasında filizlenebileceğini ifade eder.

Günümüz koşullarında kentleşme dinamiklerinin tasarıma biçtiği "ambalajlama" rolünün aksine kentin ve mimarisinin yenilenmiş bir politik ve biçimsel anlayışı için alternatif bir yaklaşım gerekir. Bu yaklaşım, mimarlığı, paydaşlar arasında bir dengeleyici ve arabulucu olarak görür ve kullanım değerinin odaklandığı sosyal bir bağlama yerleştirir. Bu bağlamda "dönüştürücü onarım" kavramı, dönüştürülmesi gereken alanların, tarihselliğinden kopmadan güncel koşullara geçişi "döngüsel ekonomi" anlayışı çerçevesinde sorgulayan ve bu alanların politik ve biçimsel potansiyeline odaklanan bir yaklaşım olarak kurgulanır. Kentleşme dinamiği içinde kentin belleğinde yer edinen alanlar, pazar merkezli anlayışın kent içindeki homojenleştirme mantığına karşı farklı ve belirgin kalabilen mimarlık morfolojileri olarak tasarlanabilir (Şekil 6).

Şekil 6 Dönüştürücü Onarım Kavramsallaştırması ve Bileşenleri

Böylece, mimarlığın söylem ve performans alanını genişletmek ve dönüşmesi kaçınılmaz görülen yapı çevrelerin güncel koşullara geçişini sürdürülebilir bir onarım yaklaşımıyla gerçekleştirmek mümkün olabilir. Bu anlamda kente müdahaleler, mimarlık merkezli bir perspektiften düşünülerek kentin politik ve morfolojik açımları için yeni bir iz oluşturabilir. Kentlerin tarihsel süreçte kazandıkları mekânsal katmanları kaybetmeden günümüz koşullarına uyum sağladıkları, nicelikten çok niteliğin tartışıldığı bir pratik bu izin kentsel mekâna yansımaları olabilir.

4. Sonuç

Günümüzün kentleşme pratikleri, buldukları yere özgü farklı bağlam ve koşullarda meydana gelmesine rağmen, neoliberal ekonomi odaklı yaklaşımla biçimlendirildikleri için homojen mekânsal morfolojiler üretir. Genel olarak kentlerin bugün yaşadığı problemler, bu yaklaşımdan kaynaklanır. Bugünün kentleşme dinamikleri, mimarlığın, kent ile ilişkisini sorgulayabileceği ve bu sorgulama üzerinden bir yaklaşım gerçekleştirebileceği ortamı ve araçları ortadan kaldırır. Tasarımcının kentsel mekânın bağlamı ve iç dinamikleriyle olan bağı koparılmıştır. Dolayısıyla bu problemlerin minimize edilmesi için odağımızı kentleşme dinamiklerinden kentin kendisine kaydırmamız gerekir. Bu kayma, merkeze mimarlığın alındığı çok aktörlü bir politikanın devreye alınması ile mümkün olabilir.

Mimarlık, kentsel mekâna bakıldığında parsel ölçeği gibi çok dar bir alana sıkıştırılmış durumdadır. Kentsel tasarım, bu dar alanı genişletme potansiyeli sunan bir araç olsa da yetersiz kalmaktadır. Mimarlık pratiğinin, kentleşme dinamikleri altında uygulanan araçlardan öte, çok aktörlü bir kent politikası ortaya koyan bir rasyonaliteye dönüşmesi gerekmektedir. Bu dönüşüm, sosyal ve mekânsal farklılıkların ve iç dinamiklerin esnek potansiyellerini mimarlık yoluyla yüzeye çıkarıp mevcut baskın elitist tasarım yaklaşımını, sosyal bir zemine kaydırarak gerçekleştirilebilir. Bu bağlamda, “dönüştürücü onarım”, kentsel mekâna yapılacak her tür müdahale için, kentin politik ve biçimsel mikro katmanları üzerinden üretilen kavramlar ve öngörülerden yola çıkan mimarlık merkezli bir yaklaşım sunabilir. Bu yaklaşımın yerelde ne şekilde biçimleneceği yerelin aktörlerine ve bağlamına göre değişir. “Dönüştürücü-onarım” yaklaşımının, dönüşmesi gerektiği düşünülen alanlarda kent morfolojisine belirgin bir katkı ve farkındalık sunabilmesi için yereldeki iç dinamiklerin yüzeye çıkarılması ve söz sahibi olması gereklidir. Bu çalışma, böyle bir politikanın kavramsal çerçevesini ortaya koymakta ve tartışmaya açmaktadır. Bundan sonraki aşama yerel aktörleri, araçları ve alanları bu çerçeveye yaklaşıma dahil etmenin araçlarını aramaktır.

Kaynaklar

- Akkar, Z. Müge (2006). Kentsel Dönüşüm Üzerine Batı'daki Kavramlar, Tanımlar, Süreçler ve Türkiye. *Planlama Dergisi*, (2), 29-38.
- Arisu, S. (2018). Kentsel Tasarım Kavramında Kentsel Tasarım Rehberlerinin Yeri Ve Önemi. *Kent Akademisi*, 11(2), 243-255. Erişim adresi <https://dergipark.org.tr/en/pub/kent/issue/38213/427575>
- Aureli, P. V. (2011). *The Possibility Of An Absolute Architecture (1. baskı)*. Cambridge: MIT press.
- Aydın, Suavi (2007). *Kent, Devlet ve Endüstri*, Antropoloji. der: Handan Üstündağ Aydın. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.
- Bostan, Ç., Gül, A., & Akın, T., (2020). Yapılı Çevre Üretiminde Kentsel Tasarımın Yasal, Politik ve Ekonomik Boyutu. *İdealkent*, 11(Kentleşme ve Ekonomi Özel Sayısı), 1313-1338.<http://DOI:10.31198/idealkent.649992>
- Bracken, G. (2022). Asian Cities: Armature, Enclave, Heterotopia. *Journal Of Urban History*, 48(4) 928–936. <https://journals.sagepub.com/doi/10.1177/00961442211026277>
- Çalışkan, O., Cihanger Ribeiro, D., & Tümtürk, O. (2020). Designing The Heterotopia: From Social Ideology To Spatial Morphology. *Urban Design International*, 25,30-52. <https://link.springer.com/article/10.1057/s41289-019-00101-w>
- Çetintahra, G. E. (2011). Kent İmajı Yaratma Sürecinde Kentsel Tasarım ve Planlamanın Sorgulanması. *İdealkent*, 2(3), 158-171. Erişim adresi <https://dergipark.org.tr/en/pub/idealkent/issue/36633/417068>
- Güzey, Ö. (2012). Türkiye’de Kentsel Dönüşüm Uygulamaları: Neo-Liberal Kent Politikaları, Yeni Kentsel Aktörler ve Gecekondu Alanları. *İdealkent*,3(7),64-83. Erişim adresi <https://dergipark.org.tr/en/pub/idealkent/issue/36644/417170>
- Harvard GSD (30 Mart 2022). Jaqueline Tyrwhitt Urban Design Lecture: Anne Lacaton. [Video]. Youtube. <https://www.youtube.com/watch?v=Le9RTctK3H8&t=228s>
- Harvey, D. (2005). *A Brief History Of Neoliberalism (1. baskı)*. Oxford: Oxford University Press.
- Harvey, David (2019). *Sosyal Adalet ve Şehir (6. baskı)*. (Çev. M. Morali), İstanbul: Metis Yayınları.
- Koolhaas, R., 2014. Ders. İçinde B. Demirhan (Eds.), *Öğrencilerle Söyleşiler (1. baskı)*. (ss.9-31) İstanbul: Yem Yayınları.

- Madanipour, Ali. (2006). "Roles And Challenges Of Urban Design". *Journal of urban design* 11 (2) 173-193. <https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/13574800600644035>
- Şahin, D. (2018). Türkiye'de Kentsel Dönüşüm Politikaları Ve Sermaye İlişkisi. *Journal of International Social Research*, 11(61). <http://dx.doi.org/10.17719/jisr.2018.2993>
- Theodore, N., Peck, J. & Brenner, N., (2012). Neoliberal Kentçilik: Kentler ve Piyasanın Egemenliği (Neoliberal Urbanism: Cities and Rules Of Market), (Çev. Şerife Geniş), *İdealkent*, 3(7), 21-37. Erişim adresi <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/460807>
- Thorns, D. C. (2002). *The transformation of cities: urban theory and urban life* (1. Baskı). New York: Palgrave Macmillan.
- Wadwekar, A., & Kobaysa, H. (2009). *The End of Master Plan: New Collage Cities of Future*. En 14th International Conference on Urban Planning and Regional Development in the Information Society (489-498). Cataluna: Real Corp.
- Zizek, S. (2011). *Mimari Paralaks* (1. Baskı). İstanbul: Encore Yayınları.